

Мұхтар Әуезов
Абай жолы

Евгений Сидоркинның иллюстрациялары

Абай екі ғасыр аралығында, ескі мен жаңалықтың от пен судай киян-кеске шарпысы күшіне міне бастағанда дүние салды. Бұл кезде Мұхтар Әуезовтің жетіге қараған шағы еді, зерделі бала айнала төңірекке ыазар аударып, санасына сөуле үялай бастаған шақ бұл. Болашақ жазушы бұл кезде қайты мен қасіретке жаны уланып, дүниеден беті кайтқан ұлы ақын әмірінің ақырығы шағын өз көзімен көрді. Соңан былай қараған кездің бәрінде де Мұхтар Әуезов ұлы ақынмен бірге әмір кешкен көне көз көриялар мен туыстары, достарынан бұл кезде ел ішінде ақынның анызға айналған әмірі, өнері, әдеті, ісі, мінезі жайында көп-көп мөліметтер, деректер жинап, болашақ романга мүкіят даярланды. Сол заманда ел арасында етек алған айтыс-тарыс, дау-шарларда билер салғыласқан небір айтыстарды көріп, қыннан қыстырыған қызыл тілдің тапқыр құдіретіне тәнті боп, ой-өрісі қеңіп, сана-сезімі шындала түсті. Дархан дала әмірі, жаз жайлау, қоши-қон, айт-тойдан алған әсер қанша. Кезінде ұлы ақынның шабытын канаттандырыған аңшылық салт та, сез жок, болашақ ұлы жазушының құмарын қандырыған қызық сөттер. Ақын жаны ләззат алған қансонар, бүркіт-тұлқи қызығы кейін роман үстінде жазушы қаламына да жел бітіріп, қаннантанған шабыты сөтті сіз «Абай жолының» беттерінен-ақ анғарасыз.

Әрине, кейін жазушы таланттың ұстартып, дүниетанымына, ой-өрісі өсуге, киялы қанат жайып кемелдене түсінен бірден-бір әсер еткен жай - Абай ауылымен іргесі ажырамай қоныстас болғаны. Балалық, жастық шағы әткен Шыңғыстау болса, нелер заманнан бері бұл дала-ның ала-бөле ру мен ру, ел мен ел арасында бір сөт үзілмей, ұдайы етек алып, асқыннадай түскен атыс-шабыс, барымта, қыз алып қашу, есе қайтару, кек алу сияқты, ежелі лайсан, сұрапыл шайқастьың туын тіккен жер еді. Бұл өлкеде қаһарлы, қатал Қенгірбай, Өскенбай, Құнанбайлар әткен. Олар тұтынған өз заңы, өз дәстүрі болды. Өздері үағыздаган шындық болды. Оған бой ұсынбай, сәл бұра бассаң - басын кетеді. Ата-ана атастырыған жерге бармай, бата бұзып, салтты аттап сүйгеніне қосылған - құнөнің құнөсі. Соңдықтан да Еңлік - Кебек, Қалқаман - Мамыр, кейін, берегрек келгесін кешегі Абай тұсында Қодар - Қамқа ел тізгінің ұстаган ақсақалдардың қатал қаһарына ұшырады.

Іә, сүйтіп, жыл артынан жыл өтті. Талай қыс кетіп, көктем келді. Бұл дала да талай гүлдеді. Сүркіт мерзім жеткенде қара сұық үріп, шөп сарғайып, гул солды. Жас көртайды, көрі дүние салды. Жас үрпакқа тіріде басын тауға-тасқа соғып жүріп жиган-тергенін, өріс толы малын, жері, сүйн қалдырып, ел-жүрт, ағайын-туғанмен қош-қоштасып, өзімен бірге ол заманның киянаты мен зорлығын ана дүниеге қоса ала кетсе керек еді; бірақ, не пайда, тамырын теренге жіберген зорлық та, зомбылық та келесі заманда да иттей күшіктеп, есіп, өніп, өрісін жая берді. Сүйтіп, кешегі ракымсыз, қатал заманның киянаты мен зорлығы бәрібір өз дегенін істеп, өз үстемдігін жүргізе берген еді.

Мұхтар Әуезов өзінің туған өлкесін аса бір ынтызарлықпен жақсы көретін. Оны қазақ халқының әмірсүйгіштігі, адамгершілік қасиеттері, жан жомарттығы, мәрттігі, шыдамдылығы, қөнбістігі таң қалдыратын. Ол сонымен бірге патшаның отарлық саясатының зорлық-корлығын, рулық-таптық қоғамның жексүрін жақтарын, руладар арасындағы бітіспес дау-жанжалды, пөле-корлық пен пөрекорлықты, кеуделілердің киянат-зомбылығын көрді. Мұның бері - ұлт әмірінің жағымды-жағымсыз жақтары - онын болашақ шығармашылығына, ондағы тартыс пен характер жасаудағы ілкі қадамдарына әсер етіп, сол алғашқы шығармаларында көрініс бергені белгілі. Әрине, олар - «Абай жолы» эпопеясында сомдалған сокталы характерлер мен әмірлік тартыстардың бастаулары еді.

1500 65

Мүқабада: *Е. Сидоркин. Мұхтар Әуезовтің портреті. 1971*
Е. Сидоркин. Абай Құнанбаевтың портреті. 1971

Мұхтар Ауэзов
Путъ Абая

иллюстрации Евгения Сидоркина

Mukhtar Auezov The Path of Abai

Illustrations by Evgeny Sidorkin

МУХТАР АУЭЗОВ. ПУТЬ АБАЯ

Иллюстрации Е. Сидоркина

Комплект открыток - 13 шт.

Редактор-составитель А. Байрова

Редактор Б. Хабдина

Худож.редактор Ж. Болатаев

Техн.редактор Г. Сабитова

Компьютерный набор и верстка Г. Сарсенбаева

Н/К

Подписано к печати 29.04.97. Бумага мелованная. Печать офс.
Усл. печ. л. 2,0. Уч.-издл. 2,59. Тираж 2000 экз. Заказ N 487.

Издательство «Өнер» Национального агентства по делам печати
и массовой информации РК, 480009, г.Алматы, пр.Абая, 143,
тел. 42-08-88. Fax: 53-99-66.

Алматинский полиграфический комбинат, 480002, г.Алматы,
ул.Макатаева, 41.

M 5105030000 - 8 - 2 - 97
409(05)97

© Е.Сидоркин, иллюстрации, 1997

© А.Нурпеисов, текст, 1997

© Н.Голиков, Л.Наврозов, перевод, 1997

© С.Бахретдинов, дизайн, 1997

... Барлық үлкеннің құшағына амалсыз кезек-кезек кіріп болып, енді сытылып, шешесіне қарай баса берді. Абайдың өз шешесі Ұлжан мен екінші шешесі, сұлу жұзді - Айғыз қатар тур екен.

Бала топтан шыға бергенде, Айғыз құліп:

- Пай, жаман катындар сілекейлеп саламызының бетінен сүйер жер де калдырмады-ау, - деп панадана құлді де, Абайдың көзінен сүйді.

Кезек өз шешесіне келгенде, ол сүйген жок. Катты бір қысып, баурына басып турды да, мандайынан іскеді. Абайдың әкесіндегі тартымды салқындық шешесіне де көптен бергі мінез болған. Бала осыдан аргыны күтпеуші еді. Бірақ, баурына басқанның өзінде де, Абайдың жүрегін қатты-қатты соқтырган аса бір өзгеше жақындық білінді. Ана құшағы!.. Ұлжан көп устаган жок.

- Әжепе бар, әнеки! - деп, үлкен үйдің алдына қарай бұрып жіберді. Көрі әжесі Зере бейбіше, таяғына сүйеніп, үрсип түр екен.

- Жаман неме, маган бұрын келмей, әкеңе кеттің-ау! Жаман неме! - дей беріп, қасына, құшағына немересі барғанда, «жаман немениң» артынан ілеңде: - Қарашыым, коңыр қозым... Абай жаңым... - деп кемсендеп, жылауға айналып кетті.

... Вырвавшись наконец из объятий, Абай направился к матери. Родная его мать, Улжан, и третья жена Кунанбая, красавица Айғыз, стояли рядом. Айғыз сказала:

- Ну вот, всякие грязнухи заслюнивали лицо нашему мальчику, и поцеловать некуда! - И она с высокомерной усмешкой поцеловала Абая в глаза.

Когда наконец он прильнул к родной матери, та не поцеловала его: она только крепко обняла и прижала сына к груди, жадно вдыхая запах его волос. Невозмутимая сдержанность и хладнокровие отца уже давно передались матери, мальчик знал это и не ждал большего. Но в этом молчаливом объятии он почувствовал такую теплоту и любовь, что сердце сильно-сильно забилось в груди...

Улжан не стала долго задерживать его.

- Подойди к бабушке, - сказала она и повернула мальчика к двери Большой юрты.

Старая Зере, опираясь на палку, уже ворчала на Абая.

- Негодный, не прибежал ко мне сразу! К отцу пошел, негодный! - бормотала она. Но едва внук оказался в ее объятиях, упреки сменились самыми нежными, самыми ласковыми словами. - Светик мой, ягненочек маленький, Абай, сердечко мое! - говорила бабушка, и прозрачные крупные слезы навернулись на ее глаза.

... Breaking away at last, Abai hurried to his own mother, Ulzan, who stood at the side of the beautiful Aigiz, Kunanbai's third wife.

«They have smeared their kisses all over our boy's face and there's not a dry sport left for us!» said Aigiz. With a disdainful smile, she imprinted a kiss on his brow.

His own mother did not kiss him-she merely pressed him to her bosom and inhaled the warm fragrance of his hair-the reserve and coolness of his father having long since affected her. Aware of this, the boy had expected no more. But he could feel such warmth and love in her silent embrace that his heart contracted strangely.

Ulzhan did not keep him long.

«You must greet your grandmother», she said and turned him towards the entrance of the Great Yurta.

Old Zereh was leaning on her stick and grumbling.

«Ah, the rascal. He didn't come to me first, he had to run to his father!» But no sooner was he in her arms than her rebukes changed to the tenderest of words.

«My sunshine, my little lamb, my dear heart! she said again and again, big tears rolling from her eyes.

150065

E. Сидоркин (1930 - 1982). Аналар. 1971

E. Сидоркин. Матери. 1971

Ye. Sidorkin. Mothers. 1971

... Үлкен үйдін ортасында ала көленкелеу жанған тас шам бар. Сүйіндік бәйбішесімен және екі баласы - Әділбек, Асылбекпен - бәрі де қонақтармен бірге болды. Бұл үйге әсіресе, өзгеше коктем нұрын енгізген бір жан бар. Ол Сүйіндіктің қызы - Тогжан. Абай келгеннен бері Тогжан үлкен ағасы Асылбектің отауынан осы үйге бірнеше рет келіп кетті. Сылдырлаған шолпысы, әлдеқандай былдырлаған тілменен Тогжаның келері мен кетерін паш етеді. Құлактағы әшкей сырғасы, бастағы кәмшат бөркі, білек толған неше білезіктері - баршас да бұл өнірден. Абайдың көрмеген бір сәні сияқты. Толықша келген, аппак жүзді, қырлы мұрын, қара көз қызының жіп-жіңішке касы да айдай бол қызылып тұр. Қарлығаш қанатының ұшынай үп-үшкір боп, самайға қарай тартылған қас жүрекке шабар жендеттің жебесіндей.

Тогжан үйдегі сөзге құлақ салып, не күліп, не қымсынса, сұлу қастары бір түйіле түсіп, бір жазылып толқып қояды. Елбіреп барып дір еткен қанат лебіндей. Самған үшар жанының женіл әсем қанатындағы. Бійкке, алысқа мегзейді... Абай көпке шейін Тогжан жүзінен көзін ала алмай, телміре қарап қалады.

... Посередине юрты тускло мерцал светильник. Кроме Суюндика с женой и двух его сыновей - Адильбека и Асылбека, здесь было еще одно существо, с появлением которого в юрту, казалось, врывалась свежая прелесть весны. Это была дочь Суюндика - Тогжан.

Она то и дело входила сюда из Малой юрты, где жила ее мать, младшая жена Суюндика. Шолпы (золотое или серебряное украшение в косах молодых женщин и девушек. -пер.) своим звоном предупреждало о ее приходе. Маленькие блестящие серьги в ушах, бородавая шапочка на голове, перстни, унизывающие ее пальцы, - все казалось Абая изящным и прекрасным. У нее нежное лицико, прямой правильный нос, черные глаза. Тонкие брови, острые и длинные, как крылья ласточки, разлетаются к вискам. Когда Тогжан слушает, смеется или смущается, чудесные брови то поднимаются дугой, то успокаиваются в плавном изгибе. Может быть, это - крылья невиданной птицы? Вот они раскрылись для полета, а потом снова сомкнулись... Нет, не птицы, - какого-то легкого духа, парящего в воздухе... Они рвутся ввысь, вдали, - манят за собой... Абай не в силах был оторвать глаз. Он смотрел на девушку восторженно - и молчал, сам не замечая, что думает о ней сравнениями, вычитанными у поэтов.

... A lamp glimmered feebly in the depth of the yurta. Besides Suyundik, his wife and his two sons, Adilbek and Asilbek, there was one other present whose appearance was the very embodiment of the loveliness of spring-Togzhan, the daughter of Suyundik.

She kept coming in and out from the Small Yurta of her mother, Suyundik's younger wife. The sholpy in her hair tinkled at every movement. The tiny earrings, the small beaver cap she wore, and the gems on her fingers-all these seemed dainty and beautiful to Abai. She had such a delicate face, a well-chiselled nose and dark eyes. Her eyebrows, long and sharply defined, spread between her temples like the wings of a swallow. As Togzhan listened, laughed or was embarrassed, those exquisite brows would one moment rise in a slender arch and the next relax in a smooth curve. Perhaps they were the wings of invisible bird, now spread for flight, now level for soaring... A bird? No-rather a spirit, intangible and swift. It would dart away, high and far and tempting. Abai could not take his eyes off her. He stared entranced, not noticing that he was thinking of her in images of the Eastern poets.

150065

E. Сидоркин (1930 - 1982). Тогжан. 1971

E. Сидоркин. Тогжан. 1971

Ye. Sidorkin. Togzhan. 1971

...Сол кеште Барлыбай жазығындағы Құнанбай ауылынан жан-жаққа шашырай тараған жастар топтары, осы атырапта ін тіресіп отырған, талай жүзденген ауылдар үстінен, «шимандай» ел арасымен етіп бара жатып, еркін, әсем ән шырқады. Бірсек бүлбүл нақысты, көп ыргакты «Жиyrма бесті» созады. Бірде назды қоңыр, кең тынысты «Жанбота» шыгады. Тағы бірде екпінді ершіл, серіз сырлы «Жамбас сипар» кетеді. Ыргала қалқып, дария толқынындағы атырапқа тарап, көтіп жатқан - асыл Біржан онегесі мен өнері. Сол әкелген казынасы, кейде шырқап өрлеғен Әмір, Оралбай үндерімен шыгады. Кейде сызылта, жіңішкертे бұралтқан, бірақ соншалық күшті жөне сонша алысқа тарап естіліп жатқан бой жеткен Балбала, сері сұлу Үмітей, сыйпайы сынды Керімбала үндерімен сыр баяндайды.

Барлық ерке, еркін әндері: «Әмір, омір, сені сүйем! Әнші өнерпаз, бойынды кер, қанат қақ. Сазды кеште назды қоңыр сыр ашады. Азат, асыл шын жүрек шер шағады. Кейде: «Қайда-сын, таны, тап мені, қадірлі жар, қалқатай, қасиетің аскан кара көзім!» - дейді.

... В этот вечер молодежь, покинув аул Кунанбая, дружными кучками разъезжалась в разные стороны мимо сёседних аулов, распевая новые звучные песни. То, сменяя одно колено на другое, звучала переливчатая «Жиyrма-бес». То раздавалась полная гневного укора протяжная «Жанбота». То доносились нетерпеливые и горячие признания стремительной «Жамбас-сыйпар». По широким просторам растекается полноводной рекой драгоценный подарок Биржана. Привезенные им на эти жайляу лучшие песни Сары-Арки ожидают в звучном уверенном пении Амира и Оралбая, раскрывают душевые тайны в медленном, замирающем, но далеко слышном пении цветущей Балбалы, милой Умитей, прелестной Керимбалы.

Песни вольной мечты как будто твердят :«Жизнь, жизнь, как я люблю тебя!.. Взмахни крылами, искусный певец! Пусть в этот вечер, полный звуков, изольют свою грудь молодые сердца, пусть искренние души поведают о самом дорогом...»

... As the young people left Kunanbai's aul that evening, they rode along in small compact groups singing the new songs they had heard. First it was lively snatches from «Zhirma-bes», then the plaintive »Zhanbota» so full of reproach, then the impetuous confessions of the swift »Zhambas-siipar». (Zhambas-siipar - fond caresses. - Ed.) The stream of Birzhan's precious gifts flowed richly over the steppes.

The best songs he had brought from Sary-Arka came to life in the confident young voices of Amir and Oralbai, revealed their mystery in the soft diminuendo of the beautiful Balbala, fading away but reaching far in the singing of the sweet Umitei and the charming Kerimbala.

«Oh, life, how I love thee», those free melodies seemed to say. «Unfold your wings, oh skilful singer. Let the young hearts pour forth their sadness on this evening of song».

150065

E. Сидоркин (1930 - 1982). Ән. 1971

E. Сидоркин. Мелодия. 1971

Ye. Sidorkin. Melody. 1971

... Андреев осы хабарды білдіре отырып, Абайға сөз қатты.

- Ибрагим, сіз бұл күндері Тобықты болыстарының істерін білмейтін боларсыз. Түсіп жатқан арыздар, мен білген кириз болыстары болса, сіздің жакта жаңада басталған қатты бір аразықты білдіреді. Әлде, биыл сайлау болмақшы гой, соның алдында управительдікке таласу басталды ма? Қалай да ел іші қатты ойран болып бүлініп жатқанға үқсайды! - деді.

Михайлов, соның жылдарда жандарал кенессінде істеу үстінде, казак болыстарынан түсетін кейір арыздардың өрескел жалақор, қатты шағым болатынын билетін-ді. Бір әңгімелерде Абайға:

- Патшалық заңы кириз сахарасын қатты аздырып барады екен. Бір жағы - пара. Екінші жағынан - Россия заңының кириз салтына, әдет-заңына үйлеспейтін бар. Үшінші жағынан - халық пен ұлық арасында бітімсіз, сенімсіз, үнсіз қастық бар. Бірінен бірі жирип жатырқау бар. Осының бөрінің себебінен кириз халкы заң алдында, қағаз жүзінде отірік айтуда ойады барады. Біреуді жалғанмен жалалауды ұят та, теріс те көрмейтін бол кеткен. Олак әкім, өрескел әкімшіліктің бұзып үлгірген! - дейтін.

... - Вы и понятия не имеете, Ибрагим, что творят сейчас ваши волостные! - закончил Акбас. - Опять разгорелась какая-то межродовая неразбериха!.. А может быть, просто началась борьба за должности, - ведь в этом году перевыборы...

Михайлов, долгое время работавший в канцелярии «жандарала», хорошо знал, что приговоры, составленные волостями, часто оказываются просто клеветой. Он как-то говорил Абайю: «Царское управление страшно развратило киргизскую степь. В ней воцарились взятика и донос. Русские законы совсем не отвечают ни вашей жизни, ни вашему быту. Между народом и властями - непримиримая молчаливая вражда и взаимное недоверие. Они друг другу - чужие и друг друга ненавидят. И в результате киргизу ничего не стоит соглашаться перед законом: оклеветать, составить ложное обвинение - он и за стыд не считает! Вот вам пример, как портит народ тупое начальство и бессмысленное управление!»

... «You have no idea, Ibragim, what your volost rulers are doing,» Akbas concluded. «There's inter-tribal warfare again. Or it might be a scramble for posts, since the re-elections are scheduled this year».

Having worked in the zhandaral's office for a long time, Mikhailov knew very well that the statements drawn up by the volost rulers were frequently slanderous. «The tsar's administration has corrupted the Kirghiz steppes», he had once said to Abai. «Bribes and informers now have the upper hand. The laws of Russia are quite unsuited to both your lives and customs. There is mistrust and hostility between the people and the authorities, and the Kirghiz people, of course, now think it perfectly proper to lie, to slander, and to level false charges. This is a good example of how a people can be perverted by stupid authorities and mismanagement».

150065

E. Сидоркин (1930 - 1982). **Болыс.** 1971

E. Сидоркин. **Волостной.** 1971

Ye. Sidorkin. **Volost ruler.** 1971

...Тогжан жүргегі өн басталған жерден: «Абай» деп, «бұны айтқан тек Абай» деп, нық байлады. Өлеңнің тегін, мәнін сұраған да жоқ.

Татьянаның Онегинге айткан екінші сезіне келгенде Тогжан тақатынан айрылғандай болды. Көптен бері сезінбеген бір жалын жүзін де, жүргегін де лезде шарпып, жан обігеріне салды.

«Әз сөзім емес пе мынау!?» «Басқа әмірге ырза болмасам да, көндім» деп түр. «Сүюден, сағынудан жаңылмасам да, енді екеумізге қайта бақыт жоқ» деп түр ғой. «Осы еді-ау!» Жасын жұтып отырып айтса да, ауру досына, арманды досына Тогжан өзі айтқан сөз еді-ау. Ұмытылмапты. Өшіп, жоғалмапты соңдағы шын жалын. Енді әнгे туспіп, мұнды шер мұншалық көрікті сөнге ауысыпты. Ойда жоқта бұған жеткен жан сөлемі сабырын алмай қояр ма! Тогжан ыстық жастық шағын тауып қобалжиды.

Ұзак кеш бойында бір жаңып, бір тоңазынды. Үзілмestей үнсіз жастарын кат-кат тамшылатты. Ишімен Татьяна әнін соншалық нақыштап, көп қайрып, құпия қайрып, айтып кетті...

... С первых звуков сердце Тогжан сказали: «Это Абай! Это мог сказать только Абай!.. » Тогжан и не стала спрашивать ни о песне, ни о том, кто сложил эту исповедь сердца, взолнованного глубокими чувствами, изливавшего юную печаль, раньше никогда так не звучавшую.

Когда Молдабек запел второе признание Татьяны, Тогжан потеряла самообладание. Давно не испытанное смятение охватило ее, волнение отразилось на прекрасном лице. Не ее ли это собственные слова?.. «Ведь я покорилась судьбе, хоть не хотела такой жизни... Я не отреклась ни от любви моей, ни от тоски по тебе, но нам нет возврата к прежнему счастью...» - говорит песня. Не эти ли слова говорила больному другу и она сама, Тогжан, глотая слезы?.. И вот они забыты... Не угасло, не исчезло их искреннее пламя... Оно вспыхнуло вновь в такой сердечной, чистой песне! Неожиданный привет его души... Вся трепеща, она чувствовала, в какой огонь бросала ее эта песня. Весь долгий вечер она просидела, то пламенея, то изнемогая от холодного озноба. Беззвучно и часто капали нескончаемые слезы. А душа повторяла, бесконечно и неустанно, слова Татьяны...

... As she heard the very first words, Togzhan said to herself, «Only Abai could have said that». She was too overwhelmed by her feelings to ask who the author was and when Moldabek sang «Tatyana's Reply», she was astonished and moved. Were these not her own words? They had not been forgotten - the flame had flared up anew in this sad song. All the evening she sat listening, the tears streaming from her eyes.

150065

E. Сидоркин (1930 - 1982). Тогжан қайтысы. 1971
E. Сидоркин. Тогжан в горе. 1971
Ye. Sidorkin. Woeful Togzhan. 1971

... Оның алдында, ымыртта Магаш пен Дәрмен құндізгі дау-жанжалдан қайтып келген сон, көп кеңес болған-ды. Әуелі Абайға кіріп, бар көргенін екі жігіт кезектеп айтып шыққанда, Абай неғылардың бабын таппай, қатты толқыган.

Өз ішінен ундеңім тынып, уланып ойланды. «Қандай жолға, не деген жөнге сыйғызыды? Жок, жолды неғылсын бұл зорлық!» Ол қазір де, елу жыл бұрын да, жұз жылдан ары да осында ауамай, өзгермей жүріп келген жыртыштық... Осыны толтай келгенде Абайдың есіне кешіп өзі айтқан Еңлік, Кебек жайы түсті. Ол қайғы мен бұл қайғы, ол зорлық, пен бұл зорлық - екеуінде де бір тек бар, борілер заңы... Тек істеушілердің аттары ғана өзгереді, бірде - Қенгірбай, бірде - Құнанбай, бүтін - Әзімбай. Тұс-тұсына қарай қиянатының алуаны ғана баска. Не деген айықлас, қараңы қара ну!

Тағы бір толқын ойда Абай: «Кетер ме еді осылардан», «богде бір ел-жұрт, дұрыс орта іздел кетер ме еді?» - деп ойланды да, ез ойына өзі мысқылмен қарады. «Жас шағымда соны етсем еді» деп, орыс шаһарін, орыс қауымын еске алды. «Бірақ жігер мол жас шақта кету түгіл, осы елден артық ел, осыдан артық қызық орта бар дегенді ойламаппын да. Ал енді ше? Енді өмірдін, жастын осылай өзгеру ме? Енді барды жұлдызы тастап басқаша дүниеге кіріп, кірісп кетем деуге мезгілім кеш тартыпты. Бірақ, не кетеп, не алыспай тағы отыра алмайсын» деп, шұғыл бір батыл ойга тақады да, «тегі кету деген дұрыс ой, бірақ елінің ішінен кету емес, сол ел ішіндегі жақыныңнан шыққан жауыз топтан кету керек те, ел ішіндегі жақының - көптен дос табу керек. Осыған жігерім, жүрегім бастау керек. Менің бекініп баруым керек», - деп ойлады.

...Эту ночь Абай спал плохо, ворочаясь в тяжелых думах, вызванных рассказом Магаша и Дармена.

Когда юноши с возмущением передавали ему то, почему были свидетелями, Абай слушал молча, хотя в душе у него все кипело. Только сегодня рассказывал он молодежи о злодействии, совершенном сто лет назад. И нынче сильные опять чинят насилие над беззащитными. Какими законами, какими обычаями оправдать произвол, не изменяющийся на протяжении ста лет? Переменились только имена хищников: одного звали Кенгирбаем, другого Кунанбаем, а нынешнего Азимбаем - да изменились способы насилия: раньше убивали камнями, а теперь ништой и голодом. Мрачное, беспроблемное время. Бежать бы куда глаза глядят. Но тут же он горько усмехнулся. Нет, если в юности, когда было больше сил и решимости, он не сделал этого, теперь это уже невозможно. Да и тогда, в молодости, как и теперь, в зрелые годы, он не мог бросить свой народ, бежать от его страданий и горя: ведь нет для него ничего ближе, дороже родного народа.

«Уйти... Как уйти от народа?.. Не от него надо уходить, а уйти от злодеев-насильников! Пусть они близки по крови. Те обездоленные, обиженные люди из народа ближе мне, чем родные. К ним влечет меня и сердце, и разум. Для их блага должен отдать я все силы, их велений должна слушаться моя совесть...»

... That night Abai could not sleep well. He turned from side to side plunged in grievous thoughts brought about by the story told by Magash and Darmen.

As the young men told him what they had witnessed, Abai was listening to them silently, though everything was seething within him. Only today he had told the young people about the crime perpetrated a hundred years ago. And at present as well those in power do violence to the defenceless. What laws, what customs can justify the arbitrary rule that remains unchanged during the century? Only the names of despoilers have been changed - one was called Kengirbai, the other Kunanbai, and that of today is Azimbai. Changed were also the ways of violence: formerly people would be killed with stones, and now with poverty and hunger. At this thought he smiled with bitterness. Dismal, cheerless time. I wish I could follow my nose. But at this thought he smiled bitterly again. If I had not done it earlier when young and full of strength, now this is already impossible. Well, as a matter of fact, then in his youth as now, in his mature years, he could not abandon his people, run away from their sufferings and grief: there is nothing nearer and dearer to him than his people.

«To go away... How can I leave my people?.. It is not the people that should be left, but the violator-villains! Even if they are kinsmen. Those hapless, offended from the folk are closer to me than relations. My heart and my mind are being drawn to them. I must give all my strength for their happiness. My conscience must obey their call...»

150 065

E. Сидоркин (1930 - 1982). Абай аға. 1971

E. Сидоркин. Абай-ага. 1971

Ye.Sidorkin. Abai-aga. 1971

... Бұғін түстен бері сол аталған іргелес қалып елдер жайлауына бір үлкен бұлік араласты. Әсіреке, әр ауылдың шетіндегі кедей-кепшіктің баспанасына қадалған ауыртпалық. Бірде-бір бай үйерге титтей де соққан леп жок. Ал қарағұрым лашық атаулыға даланың дауылындаі түйіліп тұр. Қайда койшы, сауыншы, құзетші, жылқышы - кем-кетік, жок-жітік болса, солардың ғана басына арналған апат.

Бұл пөле тек биылғы жыл, бүгінгі күн ғана туып та түрған жок. Ол бүрін да кейде жыл сайын, кейде жыл жарымда осы бүгінгідей оралып соғып отыратын. Сондықтан бұғін тағы сол сордың аты шықканда, кедей-кепшік асын ішे алмай, жүзі жүдеп, ет жүрегі қобалжып, тыныштықтан айрылды.

Мұнданылғы айналма пәленің ашық аты - «Недоимке», «Қараышының» және биыл түскен «Түндік басы».

... «Больстың сойысына, конагасы, мініс-берісіне» деп ел басына үlestіріп салынатын салық. Өзінің есебі де, шегі жок. Халықты жебей сауып, ұлық атаулы алатын жем-пара осы.

Белгілі олшеуі, мөлшері жок бул шығын, анық қараңғы жолмен алатын жем болғандықтан, онын атын жүрт «қараышының» дейтін.

... Сегодня на все эти жайлау обрушилась беда. Грозная буря налетела на семью бедняков. Ни одной из белых юрт не коснулась она даже легким дуновением. Зато дырявые черные юрты и нищие шалаши она треплет, как свирепый степной ураган. Лишь доильщиков, пастухов, сторожей, табунщиков, немощных вдов и сирот выбирала себе в жертву эта беда. Не впервые приходит она в аулы. Каждые год-полтора обрушивается на бедную одно и то же горе. И поэтому едва сегодня весть о нем пронеслась по черным юртам, лица людей помрачели. Тревожное, тоскливо чувство беспомощности овладело людьми.

Имя этому повторяющемуся бедствию было «сбор налогов»: пришло время, когда начальство собирает покибиточный налог и недоимки по нему, а вместе с этим и «черные сборы».

... Под предлогом расходов на поездки в город, на прием и угощение начальства в ауле, на подарки и подношения нужным людям волостной, помимо обычных налогов в доход казны, устанавливал свой собственный. По существу это было просто взяткой, которую правитель вымогал у населения вдобавок к казенному жалованью. Эти поборы не имели ни установленных размеров, ни определенных сроков. Народ окрестил их «черными сборами».

... Trouble has come down upon these zhailaus today. A terrible storm has swooped down upon the poormen's families. It has not touched a single white yurtas even with a slight puff. As if to make up for it it is pulling about the black yurtas and the poor tents like a fierce steppe hurricane. The victims of this trouble are only milkmaids, shepherds, watchmen, horse-herds, sickly widows and orphans. It is not the first time that trouble comes to their auls. Every year or one and a half years the same sorrow falls upon the poor. Therefore, no sooner had the news of it reached the black yurtas, than the faces of people grew dark. The people were overcome with a feeling of anxiety and anguish.

... The name of this recurrent trouble was «tax collection»: time had come for the authorities to collect tent-tax and arrears on it, as well as «the black collections».

On the pretext of unavoidable expenses on trips to town, reception and entertainment of the authorities in the aul, on presents to the necessary individuals the volost ruler, apart from the usual taxes to the treasury revenue, would set up his own. Actually, that was simply a bribe the ruler extorted from the population in addition to his state-paid salary. These extortions had neither fixed amounts nor definite period of time. So the people called them «black collections».

150065

E. Сидоркин (1930 - 1982). «Қараышының». 1971

E. Сидоркин. «Черные сборы». 1971

Ye. Sidorkin. «Black Collections». 1971

... Абай енді саспастан атын тебініп ілгері баса түсті. Қасындағы қалың тобын Абылгазы бастан, Абайға ере берді. Абай айғайлап тұрып, әмірлі соз таstadtы.

- Қайт арман, қоразданбай! Сен Үргызбай болсан, мұнда қалың ел!.. Менін елім, менің туысым да досым! Шапқызбаймын, жөніңе кош! Болмаса, Құнанбай баласы, алдымен менімен соғысасың! - деді.

Токежандардын артындағы коп Үргызбай жасқанып, еріксіз қобалжи түсті.

- Қой, мынау маскара гой!

- Жатак үшін жаңын береді бұл Абай!

- Қарап тұрып озіміз арандасамыз ба? - деп соғысар түрлері жок.

Абай соны анғарып, тағы тақап, жерлей бастады. Жұзінде қазір төбелестін ашуы жок. Бірақ әділ казының, әкімшінің табалаған қанаары бар. Соңша ызгарлы да батыл жұз.

- Эй, Үргызбай, мынау елди көрдін гой!.. Өліспей беріспейді. Мен солай ет дедім. Тек соктырып кор, арындаған Үргызбай, артың ашылады. Басыңа қызыл тақия киіп, бөксене шақ-пак танба соктырып қайтасың. Осылай етуді мен бүйірамын, мынау айыпсыз жылаулар болған жүртима!.. Тек қазір кейін қайт та, үш кісі жіберіп созге кел! - деді.

Подъехав ближе к иргизбаям, Абай остановил коня и властно закричал, отчетливо выделяя каждое слово:

- Уходи прочь, не заносись! С тобой иргизбай, а здесь бесчисленный народ! Это мой народ, мои родичи! Не позволю насильничать! Опомнись! Иначе схватимся с тобой в бою, хоть ты и сын Кунанбая!

Слова его смутили многих иргизбаев. За спиной Такежана поднялся ропот:

- Разве можно допустить такой грех? Сражаться иргизбаям между собой? Абай душу положит за жатаков! Видно, на все готов.

Первый боевой порыв иргизбаев был сломлен. Бой не мог начаться немедленно. Заметив это, Абай подъехал еще ближе. На лице его не было той ярости, с которой человек кидается в бой. Нет, это было холодное, спокойное лицо справедливого судьи, выносящего приговор:

- Э-э, иргизбай! Вы видите этих людей? Они готовы умереть, но никогда не покорятся. Попробуйте кинуться на них - будете опозорены. Ускажете с кровавленными шапками на головах, с выпоротыми задами, с позорным клемом на теле. Так угостят вас разгневанный народ! Отступите и пришлите сейчас же троих людей для переговоров!

... Coming up close to the Irgizbai, Abai reined up his horse and cried out in a peremptory tone, saying each word distinctly:

«Be off Don't be arrogant! Only the Irgizbai are with you, but here is an infinite number of people! They are my people, my kinsmen! I won't let you commit acts of violence! Come to your senses! Or else we'll clash in battle, though you are a son of Kunanbai!»

Many an Irgizbai were confused on hearing his words. There was a murmur heard behind Takezhan's back:

«Can such a sin be tolerated? Irgizbai fighting Irgizbai? Abai will give his life to the zhataks! He must be even ready for any encounter».

The first bellicose outburst was subdued. The fighting could not begin immediately. On seeing this, Abai approached still closer to them. There was no fury in the face with which one rushes to the battle. No, that was the cold, quiet face of an impartial judge bringing in the verdict:

«Heigh, Irgizbai! Do you see these people? They are ready to die, but will never submit. Try and attack them, and you will be defamed. You'll gallop off with blood-stained hats on your heads, with flogged buttocks, with a stigma on your bodies. This is how the incensed people will treat you! Retreat and immediately send here three men for negotiations!»

150065

E. Сидоркин (1930 - 1982). Жатактар. 1971

E. Сидоркин. Жатаки. 1971

Ye. Sidorkin. Zhataks. 1971

... Осы түрпат-сияқтарын көріп андаған соң Абай, магазин аралаған қазақтан бөгде сөзді үғатын, үқлак түгіл, құлак асатын кісі бар деп білмеді. Содан кейін қатар-қатар бірнеше кварталды өздері алған ағаш лавке, ұсақтау сауда дүкендерін анысталап еди. Онда да жарытымды көп адам басын көре алмады. Енді соңғы үмітін соған артып, қалың ел қауырт жүретін, дағдылы жаяу базарға қарай ауысты.

«Қалада індет, дерт бар. Ол жүқкапалы дерт. Ауыр апат» - дегенді ести жүрсе де, жаяу базар бұрынғыдай. Қол сауда жасап, азын-аулак өткермесімен шай-пүйін, ас-ауқатын айырып отырған қалың жаяу, құндегі дағдысын қоя алмапты. Абай талайдан бері бұл базарға келген, көрген емес еди. Кең аланға созылған, құмы қалың жаяу базар майданы, қазірде халыққа лық толы екен.

... Жаяу базардың оқшашу бір белгісі: ең өүелі тыныссыз балдыры-бұлдыры, дабыр-дұбыр, саңғыр-сұнғыр, үздіксіз сөйленіп жатқан үндер, сөздер естіледі. Үндемей құлак салсан, бейнебір қалдыры-кұлдыры, дабыр-дұбыр, құжынап қайнап жатқан дүнисе. Үздіксіз, тыныссыз мол сөздін селі қасыннан ағып түрғандай болады. Мындаған ауыздар, өншең құлаксыз, тыңдаусыз, тыныссыз ортада тек қана өзінің сөздерін қайнатып, ақтарып жатқандай. Абай қайран қалып, құле түсіп өлі құлак салып тұр. Ендігі бір андағайы жаңағы мың ауыздың толассыз, тоқтаусыз, салдырылатып айттып жатқандары қай тілдегі сөз екені де анғарылмайды. Не сөздер екенін талай тыңдал тұрса да, айырып болар емес.

Анығында бұл базарда дені қазақ болса да, орыс, ногай адамдары да көп. Аралықта Түркстан жағынан, Қытай шегінен де керуен-кірекеш атанип келген дүңген, тараншы да көрінеді.

... Абай понял: с этим людьми бесполезно разговаривать - и направился к мелким лавочникам. Здесь тоже было мало покупателей. Тогда он решил заглянуть на толкучку. Бедствие, постигшее город, никак не сказалось на кипучей жизни толкучки: она по-прежнему гудела множеством голосов. Широкая площадь была переполнена покупателями, продавцами и перекупщиками, стремившимися заработать лишний пятак на дневное пропитание. Люди ходили по глубокому сыпучему песку, предлагая свой нехитрый товар. Над площадью стоял несколкаемый шум, и невозможно было понять, на каком языке говорили и кричали продавцы и покупатели. Абай с улыбкой прислушался, но так и не смог разобрать ни одной членораздельной фразы.

Больше всего на толкучке было казахов, меньше - русских и татар. Можно было встретить и ямщика-дунганина или таранчинца, прибывшего с караваном из Туркестана, а то даже и из Китая.

... Abai understood: there's no use talking to these people - and he made for small shops. There were many customers here, too. Then he made up his mind to look into the market place. The calamity that had befallen the town did not tell much on the turbulent life of the market place: it was busy and active as before. The wide square was crowded with customers, salesmen and second-hand dealers attempting to earn extra five kopecks for the day meal. People walked on deep quick sand and offered their simple goods. There was a ceaseless hum over the square, and one could not understand in what language both the sellers and the buyers spoke. Abai listened to the voices with a smile, but failed to make out a single articulate phrase.

Kazakhs prevailed on the market place, Russians and Tatars were less numerous. One could also see a Dungun coachman or a Taranchint arrived with a caravan Turkistan or even from China.

150065

E. Сидоркин (1930 - 1982). Базар. 1971
E. Сидоркин. Базар. 1971
Ye. Sidorkin. Bazaar. 1971

... Алматы мен Семей арасына Магаштар күндіз-тұн аз аял етіп жүрсе де, жиырма күндей сапар шекті.

Абай Магаш келгенше, өмірдегі бір тірегі құлап кеткен жандай болды. Өзін де биік құздың басында, көтер жаңын жұлып ал кетер қасында түргандаі көреді. Қызыр етсе, аяқ басса, қуаты кеткен бейнесі үйгән билеттей, сол бас айналдыратын құз біктің түпсіз, шексіз қара шынырауына қағып құлатып, алтын кететін тәрізді. Тұнде үйқы жок, күндіз ауыр ойдан, қасиеттен тыным жок. Бул күнде тіпті қасындағы етбауыр жақындары: Қекітай, Дәрмен, Баймагамбеттермен де тіл қатысып, шешіліп сөйлеспейді.

Касирет женген үлкен, мейірлі жүрек сүйп, катайып, түнілумен түйіліп алғандай. Тек қана Магаш келер алдында қырда, ауылда, Ебіштің жетісін беріп және бір жұмадай қалың бата окуышыларды аткарып болып, Ақшоқыдағы ауылдан Ақылбай келіп еді.

Абай одан ең алдымен Магаштың халін сурған. Ділдөнің да, басқа жан күйер жақындарын да Ебіш қазасы үстіндегі күйті қандай екенін Ақылбайға айтқызып, үндемей тындаған.

... Хотя спутники ехали днем и ночью, делая лишь короткие остановки, в Семипалатинск они добрались только на двадцатый день, совершенно разбитые мучительной дорогой.

Ожидая возвращения Магаша, Абай тяжело переживал свое горе. Рухнула опора его жизни. Он словно видел себя на краю высокой отвесной скалы. Одно неосторожное движение, один неловкий шаг - и полетишь с головокружительной высоты в бездонную черную пропасть.

По ночам Абай томился - не было сна; днем он не находил себе места от печальных мыслей. В эти скорбные дни он не обмолвился ни одним словом со своими домочадцами - Каки-таем, Дарменом и Баймагамбетом. Жаркое, добroe сердце поэта, словно заледеневшее от великого горя, преисполнилось ожесточением.

Перед самым возвращением Магаша приехал из Акшокы Ақылбай. Он уже успел у себя в ауле устроить семидневные поминки по Абишу и целую неделю принимал и провожал людей, приезжавших выразить свое соболезнование.

Прежде всего Абай спросил его о том, как чувствует себя Магиш, а потом о Дильде и других близких родных, для кого смерть Абиша была истинным великим горем.

... Though the fellow-travellers rode day and night, with only short stops in Semipalatinsk, they reached the place of destination only on the twentieth day, completely exhausted by the tiring road.

As he waited for the come-back of Magash, Abai keenly felt his grief. The buttress of his life had collapsed. He himself seemed to be on the brink of a high steep cliff. One careless motion, one awkward step and you will fly from the dizzy height into the black abyss.

By night Abai languished - sleep would not come; by day grievous thoughts gave him no peace. On these doleful days he did not exchange a word with members of his household - Kakitai, Darmen and Baimagambet. The ardent, kindly heart of the poet, as if iced up for the great sorrow, became imbibited.

Akylbai came back from Aksholy on the eve of Magash's return. In his aul he had arranged a seven-day funeral repast in memory of Abish. For the whole week he had been receiving and seeing off people coming to convey their condolences.

The first thing Abai asked him was how Magish felt, then he inquired after Dilda and other near relatives for whom the death of Abish was really a great sorrow.

150065

E. Сидоркин (1930 - 1982). Бейіт басында. 1971

E. Сидоркин. У могилы. 1971

Ye. Sidorkin. At the Grave. 1971

... Жауыз да бар бұл күнде, қар борандатқан дауыл да бар. Бірақ, бүтін күн тұмаса да, туар күнге атой беріп жатқан қауым да бар. Мынау Базаралы айтқан «Армансызыбын» деген жалынды сөз, жан сөзій болып келді. Ал ол үран тастаған қалың ел ше?.. Абаймен туыстым деген ата үлы Құнанбай, Өскенбай, Үргышбай емес. «Намыс құдым» дегенсіген жақынсымақ емес. Тіпті ата үлдарымен, үрәндармен косылған жандар емес, атсыз ауылдардан шыққан атаксыз үлдар. Намысқа шапкан, кекке шапкан елдік қасиет бұл емес пе? Беймезгіл қүнде болымсыз болса да белгі берген осы қымыл талай сырды танытпай ма?.. Қолынан шаңда бір заманда келсе де, осындай мінез бен іс келген қауым қандай! Болашақ заманға да түйір-түйір қасиет, әлденендей иғілік үръыбын, дәнін тастар қауым болмас па?» - деп оңашалана ойлаған, үзап ойлаған бір ойның байлауын Абай осындай үмітпен аяқтады.

Сонымен, ымырт жабыла тағы да бауяу басып, жалғыз қайтып келе жатқанда Абай басқаша бір кобалжүмен келді. Кобалжүткән ыстық жай, ойна алғаш келген болашақтың жайы. Сол болашақ заманның нәсілімен, сол күннің сыр тыңдаушы ойлысымен, Абай озі өнді тіл катысып, жалғаса берген. Осы жайды ойлаған сайын ендігі Абай көнілі тыным таптай, толқына туладай түседі.

Егер де ол заман адамымен тілдесер болса, қандай, нендей жайларын Абай өзі ең алдымен айтуға тырысар еди. Эрине, ол заман адамына бул тұтас түрган жұмбақ кой! Ол адам көп ойланбаса, жүргінің түбіне терең бойламаса, Абайды түсіну оңай бола ма?.. Соқтықпалы сокпақсыз заманда өскен мендей жанды жақын тану, жан тарту арзанға түсे ме?!. Тас қараңғы далада үйрілі наданмен жалғыз алысқан ем. Әлсіз колда жансыз жалғыз ғана шырапқ ұстаған ем. Мендей ізденүшіні қабылдаушы, оңай үғып біле қояр ма!..

... Да, здесь его истинная родня - простые люди, грудью вставшие на защиту человеческого достоинства, а не все эти кунанбай, ускенбай, иргизбай, пресловутые родственники, выдающие себя за поборников чести. Не под родовым знаменем объединились безвестные выходцы из беззодадных аулов, чтобы покарать угнетателя за попранную справедливость. И не в них ли пусть еще небольшом, но благородном деянии проявились новые силы нового общества? Не им ли суждено посеять благие семена будущего?.. - Таков был итог долгих раздумий, терзавших Абая в эти тяжелые дни. Медленно возвращаясь один в темноте, Абай горел думой о грядущем. Поэт перекликался с будущими поколениями счастливых людей, мечтал о некоем мыслителе того времени, которому он мог бы доверить все свое самое сокровенное. И по мере того, как поэт погружался в думы о нем, сердце его билось все беспокойнее. Встать бы лицом к лицу с ним, человеком иной эпохи, подать ему весть о себе, от сердца к сердцу! Ведь, сын своего времени, Абай - сплошная загадка для человека будущего.

«Поймет ли он меня, выросшего в смутную эпоху безвременья, не заглянув в глубины своего сердца? В степи, окутанной кромешной тьмой, один боролся я против тысяч, упрямо поднимая свой маленький светильник в слабой руке. Как поймет, прочитав строки, мною написанные, счастливый потомок одинокого искателя путей в бездорожье?»

... Yes, here are his true realties - common people who stood up to defend the human dignity, but not all those kunanbais, uskenbais, izgizbais, the notorious relatives who try and pass themselves for champions of honour. It was not under the tribal standard that the unknown people from poor auls got united to punish the oppressor for flouted justice. Was it not their small but noble act that gave root to new forces of the new society? Are they not destined to sow good seeds of the future?.. - That was the result of the long deliberations that tortured Abai in those hard days. Coming slowly back alone in the dark, Abai plunged into thought about the time to come. The poet visioned a certain thinker of that time whom he could trust with his innermost aspirations. The more he pondered over it, the more anxious he became. He wished he could stand face to face with him, the man of another age, and let him know about everything about himself, from heart to heart. The son of his time, Abai is a sheer enigma for the man of the future.

«Will he understand me, me who grew up at the time of disturbing stagnation, without looking into the depths of his heart? In the steppe, shrouded in pitch darkness, I fought alone against thousands raising stubbornly my lighting appliance in my feeble hand. How will the happy descendant after reading my hand-written lines understand the lonely seeker of the ways into roadlessness?»

150 065

E. Сидоркин (1930 - 1982). Қазақтар. 1971

E. Сидоркин. Казахи. 1971

Ye. Sidorkin. Kazakhs. 1971

... Затонға Абай барғанда Сейіт пен Әбен кешкі шақтарда бірге жүретін жолдас боп алған. Және де Затон еліне, жақындағы калың жатак - Байқадам-Сапак елінен келген Даулеткелдің анысынан байқалғаны, Даулеткелді қаланың бұл қауымының көптен білікті және сүйікті дұманы екен. Оны қөрген жұмысшылар, қартан шал, жас көліншектер де қуанып күліп, бұның не созінен, не бір мінезінен өлдекандай қызық күтеді. Даулеткелді керек болса ақын да боп кетеді. Кейде кісі кейіпкер - артис те болады. Өзінін құрдым кедей калының қарамай, бар жүрісі, мінезі үнемі кедей үйлер мен ауылдардың қызығына айналып кеткен.

Ақшолак дейтін, Сейітпен бірге пароходта жұқ таситын кен жауырын, әкссары қайқы танау, қонақдос бір грузчиктің үйінде Абайға ең алғаш сәлем бере келген Даулеткелдің пішіні оқшауға көрінген. Екі үртү суалған, бет сүйектері шодыраға шықкан, орак тұмсық, шұнірек көз Даулеткелді, көселеу қалпымен еріксіз өз жүзіне көз токтаттыратын белек бейнелі адам. Бірақ сұлу болмас да, жаңағы жүзінде, жар қабагының астында жылтырап көрінген кішкене шұнірек көздері кісігө сондай тартымды, сүйімді. Қоғамнан құйрығындағы ажымдары шашыла тарапты. Бұның құлмей тұрган кескінінің өзі де бір уайымсыз күлкі тақау тұрганын анғартады.

... В Затоне Сеит и Абен стали постоянными спутниками Абая. К ним пристал и еще один забавный человечек; бедняк Даулеткельды из соседнего многочисленного поселка жатаков - Байқадам-Сапак. Судя по тому, как его принимали, было видно, что Даулеткельды все знали и любили за его веселый нрав. Только завидя его, рабочие, старики и молодки весело смеялись, заранее ожидая от него чего-то забавного: песен, шуток, рассказов. Даулеткельды, глядя по обстоятельствам, становился то поэтом, то рассказчиком, то певцом. Бедность не омрачила его легкого характера, в любую лачужку он приносил с собой смех и веселье.

В доме гостеприимного хозяина, широкоплечего, рыжего и курносого грузчика Ак-Шолака к Абаю подвели Даулеткельды, который для того и пришел, чтобы приветствовать поэта. Горбоносый, с глубоко запавшими глазами, с острыми скулами, выдающимися над худыми щеками, беэбородый и сутулый, Даулеткельды невольно обращал на себя внимание. Он отнюдь не был красив, но было что-то привлекательное в его лице, особенно в маленьких блестящих глазах, от которых лучами расходились добродушные морщинки, следы безобидного и беспечального смеха.

... In the boat yard Seit and Aben became invariable companions of Abai. They were joined by another amusing man, pauper Dauletkeldy from the neigbourng big settlement of zhataks. By the hearty reception he was always accorded you could see that he was known to and liked by everyone for his cheerful disposition. At mere sight of him workers, old men and young women started haughing gaily, expecting something funny from him: songs, jokes, stories. Depending on circumstances Dauletkeldy would now become a poet, now a story-teller, now a singer. Poverty did not overshadow his easy temper. He used to bring gaiety and laughter to any shanty.

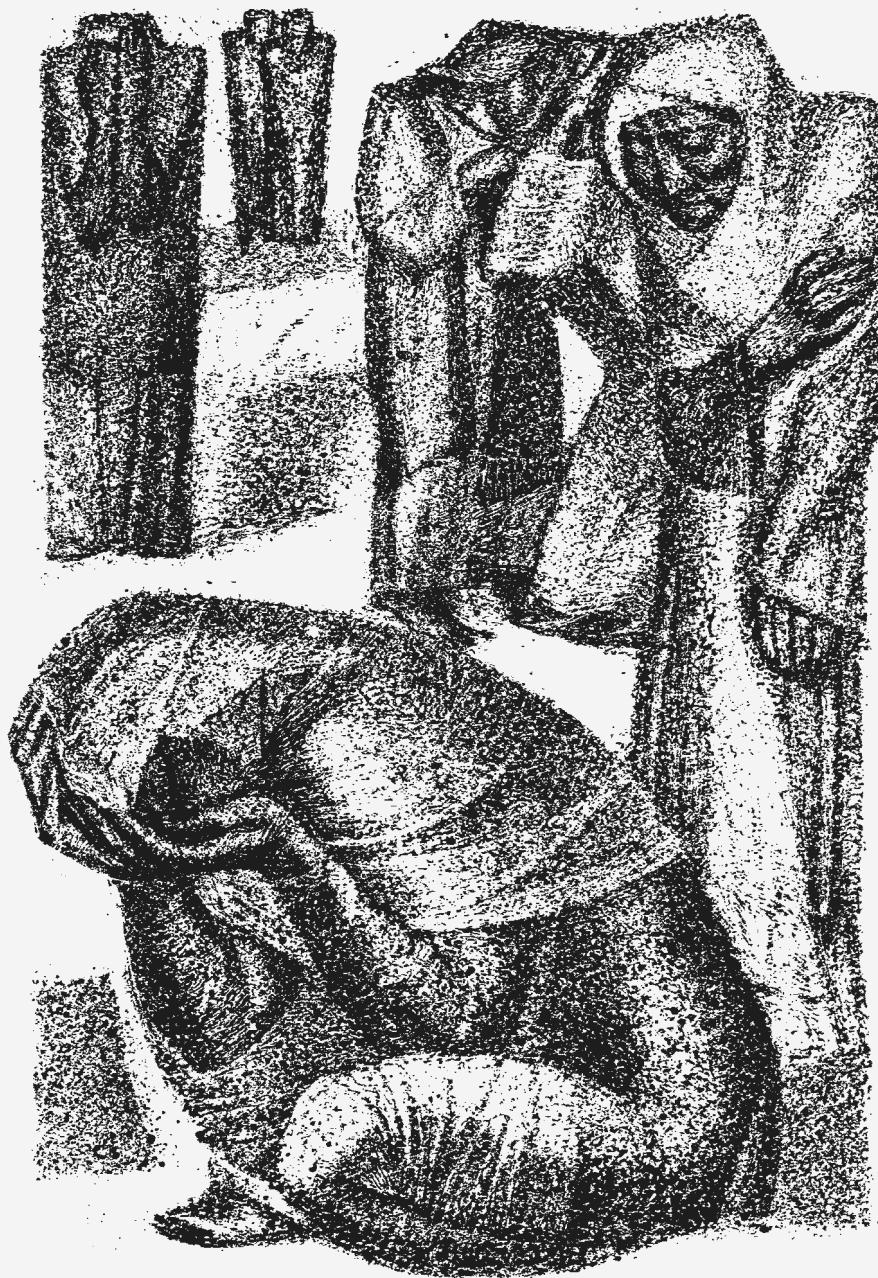
The house of the hospitable master, broad-shouldered, redhaired and snub-nosed docker, named Ak-Sholak was the place where Dauletkeldy, who had come specially to welcome the poet, was introduced to Abai. Hook-nosed, with deeply sunken eyes and pointed cheek-bones, beardless and stooping, Dauletkeldy involuntarily drew the people's attention. He was far from being handsome, but there was something fetching in his face, especially in the small shining eyes whence genial wrinkles branched off like rays, being the traces of inoffensive, carefree laughter.

1500 65

E. Сидоркин (1930 - 1982). Даулеткелді. 1971

E. Сидоркин. Даулеткельды. 1971

Ye. Sidorkin. Dauletkeldi. 1971

... Қалың ел, қазалы жүрттың шынайы молы, адал тобы бүгін Абаймен шындал жыласады. Оларды үш алуан ауыр, даусыз, дерпті жайлар жылатады. Бұл ел ең әуелі, биылғы жылдың дінкеге тиғен азасы мен қысым казасына жылайды. Аштан өлтөн ата-анасы, ісініп жатқан бала-шагасы, таусылып біткен шамасы - бәрі жиылып халықтың шындық жасын егілтеді.

Соны өзге жерде шығармайтын, басқа жаңға шақпайтын халық, бүгінгі бір ғана азamatтың азасының үстіндегі айтайлап жылап, нала қып біріне бірі шағады. Әсіресе, бұлардың іші, жаңы сенетін жалғыз жақыны Абайға кеп шағады. Сол ретте тағы да Абайды анық балқытатын басқаша сыр мен шын бар.

Козі жасты, қоңлі қаяу жылаулы жүрттың Абайға тағы жаңы ашиды. Бар Ырғызбай, Құнанбай жиылып, таяғын таянып, құніренген бол тұрса да, халық олар үшін қамырықкан жоқ. Ал Абай қайғысы ушін қан жылауға бар.

Сонымен бірге бұл жұрт Мағаштың да қадірін біледі. Аз өмір жасап, қалың көптік көзіне көп ісімен көрінбесе де, Мағашта елдің үміті мен сенімі бар еді. Оның кеткені - тағы бір үміт тірекінің кеткені есепті.

... Весь простой народ в трауре, а потому он нeliцемерно плачет сегодня с Абаем. Три беды, три тяжелые невзгоды тому причиной.

Первая беда - зима большого джуна, доконавшая простой народ. Умершие с голоду матери и отцы, опухшие дети, иссякшие силы - все это исторгает слезы из их глаз.

Вторая невзгода - горе Абая, которого с болью сердечной, от всей своей широкой души жалеет народ. Не этих, картиенно опирающихся на белые палки спесивых кунанбаевцев и иргизбаевцев, - народ печалится не с ними и не о них. Об отцовской утрате Абая плачет он ныне кровавыми слезами.

И третья беда - смерть самого Магаша. Хоть и мало он прожил, хоть и не кичился перед людьми многочисленными своими делами и заботами о ближнем, но в нем народ видел свою надежду. С его уходом уходила и эта надежда, рушилась ее опора.

Да, у простых людей, приходящих плакать с Абаем, было о чем горевать! К человеку, другу народа и сыну народа, пришел народ, чтобы кручиниться вместе об общих утратах.

... All the common people are in deep mourning, they lament together with Abai. The cause for it are three calamities.

The first calamity is the great djut that ruined the common people. The mothers and fathers who died from hunger, the swollen children, the lost strength force tears from their eyes.

The second calamity is the woe of Abai for whom the people feel deeply sorry in his trouble. It is not with the arrogant kunnanbaits and irgizbaits picturesquely leaning on their staves that the people grieve. They cry today about Abai's paternal loss.

And the third misfortune is the death of Magash himself. Though he did not live long, though he did not boast of his numerous deeds and concerns about his neighbours, the people rested their hope on him. But with him being dead, this hope slips away.

The commoners coming to mourn together with Abai had much to feel sorry for! They had come to the man, who is a friend and son of the people, to grieve with him about the common losses.

150065

E. Сидоркин (1930 - 1982). Жоктау. 1971

E. Сидоркин. Плач. 1971

Ye. Sidorkin. Jament. 1971